

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

UNESCO en de paradox van bescherming: immaterieel erfgoed in Nederland

Margry, P.J.

Publication date

2014

Document Version

Final published version

Published in

Ons Erfdeel

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Margry, P. J. (2014). UNESCO en de paradox van bescherming: immaterieel erfgoed in Nederland. *Ons Erfdeel*, 2014(1), 56-66.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

U

UNESCO EN DE PARADOX VAN BESCHERMING

IMMATERIEEL ERFGOED IN NEDERLAND

Ondanks het vele cultuuronderzoek en alle geschiedschrijving die in Nederland plaatsvinden, verkeert het land al ruim een decennium in verwarring over waar “Nederland” voor staat en wie de Nederlanders nu eigenlijk zijn. Bood het vroegere, verzuilde Nederland nog houvast dankzij de volgens die zuilen geconstrueerde zelfbeelden, daarna zorgden ontzuiling, individualisering, globalisering en een specifiek nationale afkeer van nationalisme voor groeiende verwarring. Daarbij kwam dat rond het jaar 2000 het gevoel doorbrak dat ook de eens zo geroemde multiculturele samenleving failliet zou zijn. Vervolgens, vooral na de moord op Pim Fortuyn, kwam de zelfreflectie (zowel sociaal, cultureel als politiek) nog nadrukkelijker naar voren. Grote ophef ontstond bijvoorbeeld in 2007 naar aanleiding van de aanbidding van het WRR-rapport over de identificatie van de Nederlanders met hun land. Koningin Máxima, toen nog als prinses, bracht bij die gelegenheid naar voren dat Nederland niet in een eenvoudige identiteit is te vatten, maar voor een veelvoud aan (deel)identiteiten staat.¹ Haar uitspraak leidde tot grote onzekerheid in een breed politiek- en mediadebat. Bestond er nog wel een Nederland zoals men zich dat van “ooit” meende te herinneren? Een traditioneel Nederland dat aan de “gevaren” van de moderniteit leek te zijn ontsnapt en waar het voor Nederlanders en “Medelanders” nog steeds goed toeven is?

Aan het begin van het nieuwe millennium bleek Nederland dus ten prooi gevallen aan een gevoel van verlies van de eigen cultuur en van grote veranderingen in die cultuur. Een dergelijke zorg werd niet alleen gevoeld in Nederland. Ook UNESCO, de cultuurorganisatie van de Verenigde Naties, maakte zich zorgen. Op mondiale schaal en tegelijk ook op nationiveau is UNESCO allang actief om cultuur c.q. erfgoed te behou-

PETER JAN MARGRY

is in 1956 geboren in Breda. Is senior onderzoeker aan het Meertens Instituut en hoogleraar Europese Etnologie aan de Universiteit van Amsterdam.

Met Hester Dibbits, Sophie Elpers en Albert van der Zeijden schreef hij het boek *Immaterieel erfgoed en Volkscultuur. Almanak bij een actueel debat* (Amsterdam University Press, 2011).

Adres: peterjan.margry@meertens.knaw.nl.

den of te beschermen. Daartoe is in Nederland een Nationale UNESCO Commissie actief om te helpen 's lands cultuur beter in beeld te brengen en de brede culturele diversiteit te behouden.

CULTUURPOLITIEK GESCHENK?

Het *materiële* werelderfgoed, met Nederlandse voorbeelden als het Woudagemaal, de Beemsterpolder en de Amsterdamse grachtengordel, is waarschijnlijk het bekendste instrument van UNESCO's beschermingsbeleid. Sinds 2003 werd daar een nieuwe conventie aan toegevoegd. Dit keer ging het om minder makkelijk te vatten materie: het *immateriële* culturele erfgoed. De conventietekst schrijft voor dat de gebruiken, rituelen, praktijken, ambachten etc. die een land kenmerken, moeten worden geïdentificeerd en via opname in inventarissen kenbaar gemaakt moeten worden. Het hoofddoel is simpelweg: ieders nationaal cultureel erfgoed in al zijn verscheidenheid behouden. Daarnaast beoogt het verdrag het bewustzijn over het belang van dit erfgoed te verbeteren via onderwijs. Het gevaar dat een bepaald gebruik in Nederland (en a fortiori in de wereld) verdwijnt, zou zo worden voorkomen. Het gaat daarbij om cultuuruitingen die – nog meer dan monumenten – de Nederlandse identiteit zouden representeren. Is dit een cultuurpolitiek geschenk uit de hemel?

Kort na de totstandkoming van de ("materiële") werelderfgoedconventie in 1972, is het idee voor dit "aanvullende" verdrag ontstaan. Het was aanvankelijk vooral gericht op de ontwikkelingslanden die, zo was de leidende gedachte, nauwelijks over *materiële* cultuur zouden beschikken en daarvoor "gecompenseerd" moesten worden. Hun

cultuur zou zich vooral manifesteren in verhalen, muziek, rituelen, kennis, ambachten en gebruiken – in *immateriële* vorm dus – en dat maakte een andersoortig verdrag noodzakelijk. De voorloper (uit 1989) van die nieuwe conventie sprak nog expliciet over “*Traditional Culture and Folklore*”, wat de reikwijdte beperkte tot het domein van de traditionele volkscultuur. Vanwege de problematische begrippen “traditioneel” en “folklore” en de beperkte reikwijdte, heeft UNESCO besloten in de conventie van 2003 een neutraler en breder begrip te hanteren: immaterieel cultureel erfgoed (*intangible cultural heritage*).

Sinds 2003 hebben 155 landen zich aan die conventie verbonden (België deed dat reeds als 41ste in 2006, Nederland als 144ste in 2012). Nederland was overigens lange tijd terughoudend vanwege de initiële cultuurpolitieke doelstelling ervan. Bovendien: was een dergelijk verdrag überhaupt wel nodig in het zo gestructureerde Nederland waar alleen al op het terrein van immaterieel erfgoed en volkscultuur zo’n zesduizend (!) organisaties actief zijn? De grootste aarzelingen betroffen misschien wel de inhoud van de conventie. Hoe kan men iets dat immaterieel of vluchtig is en nooit op dezelfde wijze kan worden uitgevoerd, behouden en beschermen? Dat is toch in tegenspraak met elkaar? Bovendien, als je een bepaald gebruik zou willen “beschermen” (*safeguarding*, in het UNESCO-jargon), dan tast dat ook in zekere zin zijn bestaan aan. Het levend erfgoed wordt dan in zekere zin gevangen gehouden en er treden fossiliserings- of bevrozingseffecten op. In zo’n situatie van *safeguarding* zijn de conventiebepalingen en de daartoe opgestelde normatieve beschrijving van het gebruik bepalend. De uitvoeringspraktijk zou zich daar dan naar moeten voegen en de in het verdrag opgenomen opdracht tot behoud zou veranderingen en vernieuwingen tegenhouden of het beschermde gebruik zelfs terugbrengen naar een veronderstelde essentie of authentieke vorm uit het jaar van vastlegging. Daar komt dan nog de vraag bij hoe je mensen kunt dwingen om een beschermd gebruik of beschermde gewoonte te blijven uitvoeren als ze dat zelf niet meer willen.

DE “VERERFGOEDISERING” VAN DE WERELD

Tegen die achtergrond is ook het sleutelwoord “erfgoed” problematisch. Veel van wat onder de conventie valt, is geen “gemusealiseerd” erfgoed dat simpelweg als folklore heropgevoerd kan worden, maar maakt gewoon deel uit van de praktijk van het dagelijkse leven, dat door het dagelijkse handelen van mensen gestalte krijgt en dat verandert als de omstandigheden wijzigen of de betrokkenen het anders willen of moeten doen. Hier mag men zich stellig afvragen hoe bescherming en dagelijkse praktijk zich goed tot elkaar kunnen verhouden. Hoe het ook zij, door ratificatie van de conventie neemt een land zich voor om van zijn immaterieel erfgoed een inventaris op te stellen en ervoor te zorgen dat de opgenomen culturele praktijken in al hun verscheidenheid in dat land blijven bestaan.

Ondanks de ideële oorsprong, blijkt nu na een decennium dat de ontwikkelingslanden – met name in Afrika – toch ondervertegenwoordigd zijn in het domein van het immaterieel erfgoed wegens minder goed functionerende structuren en bestuur. Vooral de opkomende economieën in Azië en het Westen blijken een dominante positie op de *internationale* “representatieve” lijst van UNESCO te hebben ingenomen. Sinds 2006 heeft België 42 elementen van immaterieel erfgoed in zijn nationale inventaris opgenomen. Voor Nederland staat de teller sinds 2012 al ruim boven de 30.² Op de internationale lijst van immaterieel werelderfgoed, waarvoor elk land als voorbeeld af en toe iets bij UNESCO mag aanbrenge(n), heeft België er tien staan, Nederland nog geen een.³

Dat Nederland zich uiteindelijk toch bij de conventie heeft aangesloten, heeft onder meer te maken met de “vererfgoedisering” van de wereld. Erfgoed (*heritage*) is sinds een aantal jaren het nieuwe culturele en wetenschappelijke *buzzword*. Het zorgt er mondiaal voor dat cultuur als erfgoed wordt gelabeld en in erfgoed transformeert. “Transformeren”, want erfgoed is geen neutraal alternatief voor cultuur. Tot erfgoed behoren alleen die culturele uitingen die op een bepaald moment tot erfgoed worden verklaard om ze voor de toekomst te behouden. Door de mondiale reikwijdte van de conventie is het begrip “immaterieel (cultureel) erfgoed” een nieuwe universele categorie geworden. Veel landen ondertekenen de conventie dan ook omdat ze zichzelf niet willen buitensluiten. Ook Nederland bleef in dat proces niet achter en ging mee in het beleid van wereldspelers als VN en UNESCO.

Zou deze conventie tegelijk ook een panacee kunnen zijn voor de voortgaande Nederlandse identiteitscrisis? Deze crisis is namelijk vooral een brede socioculturele kwestie die mede stoelt op een veronderstelde teloorgang van “typisch” Nederlandse waarden, normen, tradities en culturele praktijken door veranderingen in de samenleving. De zoektocht naar Nederlands eigen identiteit was in het afgelopen decennium zo niet alleen een culturele maar ook een politieke queeste. Als dat “eigene” of die “Nederlandsheid” geduid zou kunnen worden door “traditionele” culturele praktijken aan te wijzen, zou dat voor politiek en beleid mogelijk een bruikbaar identiteitskader voor de samenleving kunnen opleveren.

Een gevolg van de Nederlandse ratificatie van de conventie is in ieder geval dat het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een speciaal uitvoeringsorgaan heeft ingesteld: het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (afgekort VIE), een zelfstandig onderdeel van het Nederlands Openluchtmuseum. Sinds 2012 moet het VIE in de praktijk bepalen wat Nederlands immaterieel erfgoed is en het wordt in die taak ondersteund door een “nationale” Toetsingscommissie.

De conventie is in Nederland ruim een jaar in werking. Sinds 15 mei 2012 kunnen “gemeenschappen” – “*communities*” is de term die UNESCO gebruikt – hun eigen

immaterieel erfgoed ter goedkeuring bij het VIE voordragen om het te laten plaatsen op de nationale inventaris. Laat ons een paar Nederlandse ervaringen onder de loep nemen.

ERFGOED OF DAGELIJKSE PRAKTIJK?

De vaststelling van wat als immaterieel erfgoed moet worden gekwalificeerd is in de praktijk een lastige klus gebleken, omdat de inhoud van de conventietekst allerlei tegenstrijdigheden bevat en omdat de gebruikte criteria telkens nieuwe vragen oproepen.⁴ Zoals hierboven al gezegd, is het in de eerste plaats niet duidelijk waar dan de cultuur van het dagelijks leven ophoudt en waar erfgoed begint. Het is feitelijk onmogelijk om die keuze te maken omdat voortdurend actuele cultuur als traditie en erfgoed wordt gelabeld en ogenschijnlijk erfgoed toch cultuur van het dagelijkse leven blijkt. Een problematisch criterium bij de beoordeling van levend erfgoed is dan ook de ouderdom ervan. De conventie heeft betrekking op “erfgoed” of “tradities” en het Nederlands beleid wil daaraan een bepaalde leeftijd verbinden, maar eenduidigheid bestaat hier niet over. Het in de praktijk gehanteerde beoordelingscriterium wisselde soms van “een generatie” tot vijf jaar of minder, voordat het “serieus” of bestendig genoeg zou zijn voor opname. Koningsdag daarentegen, in 2013 nog nooit gevierd, kon echter wel al meteen op de lijst. Om de jeugd voor het immaterieel erfgoed te interesseren wordt ook jongerenerfgoed geaccepteerd. Zo biedt de inventaris met een *contradictio in terminis* ook ruimte aan “nieuwe tradities”. Het erfgoedbegrip is op die manier weer verbreed, zodat ook graffiti of de nieuwe box-groet als erfgoed kunnen worden gekwalificeerd. Dat is in die zin correct, omdat het onderscheid met het domein van de cultuur van het dagelijkse leven, zoals gezegd, eigenlijk niet te geven is.

Waar de oorspronkelijke gedachte voor de conventie vooral uitging naar die immateriële cultuur die vroeger folklore werd genoemd, ligt dat vandaag de dag duidelijk anders. De huidige praktijk hinkt op twee gedachten: enerzijds houdt ze krampachtig vast aan het traditie-idee en tegelijkertijd wil ze van de inventaris geen nostalgisch rariteitenkabinet van folklore-uitingen maken. Daarom moet de inventaris nog veel verder verbreed worden.

Bij de uitvoering van de conventie heeft Nederland niet gekozen voor een categorale benadering (volgens genres van cultuuruitingen), maar moeten de aanvragen individueel en op lokaal niveau worden gedaan – met enkele uitzonderingen. De “breedte” van erfgoed wordt echter niet consistent toegepast. De ene keer kan nota bene een gehele stedelijke gemeenschap (Hindelopen) met al haar uiteenlopende uitingen als één element van immaterieel erfgoed op de inventaris komen, terwijl de andere keer een vergelijkbare plaats als Staphorst erop staat met alleen maar een specifieke stippendecoratie. Zo ook bracht een eenmansbedrijfje succesvol één

Het bloemencorso van Zundert, Foto Beeldarchief Stichting Bloemencorso Zundert.

specifieke vorm van hennadecoratie op de inventaris, waardoor alle andere vormen van hennatatoeages in de wacht staan. Het op de inventaris geplaatste “Wecken in Appelscha”, is dus door zijn lokale bepaling evenmin representatief voor al het Nederlandse fruit- en groentewecken.

Lastig is ook de beoordeling van aanvragen waar duidelijk commerciële aspecten aan zitten. Commercialisering van erfgoed druist immers in tegen de geest van de conventie. Nochtans is de commerciële drijfveer expliciet aanwezig in het geval van de bloemencorso's (bloemenstoet) of van Amsterdamse diamantbedrijven die door de plaatsing een zekere claim op het slijpen van de edelstenen verwierven. De bloemencorsowereld benadert de eigen manifestaties lokaal en heeft tot nu toe al zes corso's op de lijst weten te plaatsen. Door zoveel mogelijk plaatsen op de nationale inventaris te verwerven hopen de organisatoren hun kansen te vergroten om op UNESCO's internationale lijst te komen. Niet alleen bleek de bloemenlobby doortastend, ze is onlosmakelijk verbonden met commerciële belangen. Om een corso te kunnen zien, moet je tegenwoordig zelfs toegangsgeld betalen. Door op de internationale lijst te komen, hopen de corso's nog meer (buitenlandse) bezoekers te kunnen aantrekken.

Uit dit voorbeeld blijkt ook dat je door snel in te dienen in de beginfase van de conventie veel gelijksoortige aanvragen op de nog korte Nederlandse inventaris kunt krij-

gen. Gevolg: potentiële aanvragers van een bepaalde praktijk, zeker uit de bloemenwereld, kijken naar eerdere succesvolle aanvragen en willen met een vergelijkbare aanvraag eveneens succes boeken. In de praktijk kan hiervan een uniformerend effect uitgaan dat de beoogde UNESCO-doelstelling van behoud van diversificatie ondermijnt. Een ander onbedoeld effect is dat wie het eerst een aanvraag indient, de eerste publiciteit krijgt en als “eerste” te boek staat, waardoor de indienende persoon of organisatie in zekere zin een aparte status krijgt, de praktijk min of meer claimt, temeer daar ook het UNESCO-logo mag worden gebruikt.

HET GEVAL VAN ZWARTE PIET

Niet alleen commercie is in tegenspraak met de conventie, ook een juiste ethiek is van belang. In zijn preambule verwijst de conventie naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, maar geeft verder niet duidelijk aan hoe het erfgoed er zich precies toe moet verhouden. Mede daarom was in oktober-november 2013 in Nederland het nog voor plaatsing op de nationale inventaris voorliggende Sinterklaasfeest de brisante kwestie. Het ging daarbij natuurlijk niet over het karakter van de Sint – het stereotype van de schenkende wijze oudere – maar over Zwarte Piet als stereotype van de zwarte knecht of slaaf. De conventie is door UNESCO in het leven geroepen om specifieke culturele uitingen van een gemeenschap te respecteren en te behouden, en andere gemeenschappen daarvan kennis te laten nemen en hen deze te laten begrijpen. Maar in het geval van Sinterklaas is het spanningsveld groter dan gebruikelijk. Terwijl buitenlandse bezoekers – vaak Amerikanen – zich vaak niet kunnen voorstellen dat dit feest op een dergelijke “raciale” wijze gevierd kan of mag worden, lijken de meeste inwoners van Nederland (circa 92 procent) weinig problemen te hebben met beide hoofdpersonages van het feest en hun specifieke uitdossing en maskerade. Voor buitenstaanders is de intocht echter een verbazingwekkend en onbegrijpelijk schouwspel, waarbij de zwartgemaakte Piet-figuur vooral een vorm van racisme uitdrukt. De moor, vanuit een koloniaal beïnvloede denkwereld in de negentiende eeuw als dienaar en kinderschrik aan het feest toegevoegd, is in de loop van de tijd omgevormd tot een veelal vrolijk-gekke en behendige kindervriend. Weinigen in Nederland zien of ervaren Zwarte Piet als een vorm van racisme, ondanks zijn op stereotypes gebaseerde Afrikaans-Arabische uitmonstering. Dit neemt niet weg dat personen uit andere culturen dat geheel anders opvatten. UNESCO’s uitgangspunt om te leren van elkaars culturen zou ook kunnen worden aangegrepen om duidelijk te maken dat binnen een open en relatief tolerante samenleving, de van zijn koloniale betekenis losgekomen figuur van Zwarte Piet – nu een historische abstractie – een nieuwe, positieve functie heeft gekregen, waar de samenleving weinig problemen mee heeft en waarbinnen “gespeeld” kan worden met oude en nieuwe (zelf-) beelden. Het stereotype van de zwarte, domme

De Nederlandse programmamaker Bibi Fadlalla poseert met een Zwarte Piet voor haar tweedelige televisie-documentaire *Zwarte Piet en ik* © NTR.

knecht is daarbij gesublimeerd naar het stereotype van de vriendelijke, behendige potsenmaker. Maar zo eenvoudig ligt het niet. Het doet er in feite niet meer toe of Piet met de slavernij moet worden verbonden of dat hij een beroete blanke is. Voor veel gekleurde Nederlanders is zijn *blackface*-voorkomen aanstootgevend en is de figuur simpelweg een bevestigende representatie van slavernij.

Dit voorbeeld legt opnieuw een paradox bloot in het UNESCO-verdrag. Sinterklaas en Zwarte Piet tonen de dynamiek aan van immateriële cultuur, maar het resultaat van het verdrag zou zijn dat de vigerende praktijk wordt vastgelegd en daardoor juist statisch wordt, wat verdere veranderingen in de Piet-figuur – of het nu witte of regenboogpieten zijn – zou belemmeren. In deze kwestie heeft het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) willen ingrijpen om zelf het “probleem” van Zwarte Piet van bovenaf op te lossen, in plaats van de veranderingen in de gemeenschap(-pen) zelf naar boven te laten komen. Hier komt de cultuurpolitiek rond het immaterieel erfgoed opnieuw duidelijk naar voren. Dat knelt nog meer omdat er juist in dit geval afwijkend gekozen is voor een generieke plaatsing van het feest voor heel Nederland, en niet op basis van de lokale initiatieven waaruit mogelijk nieuwe

vormen naar voren kunnen komen. Enfin, sinds de massale “Piet-revolte” en de “Pietitie” van 2013 zal het buitengewoon lastig zijn om vanuit de ontstane patstelling tussen voor- en tegenstanders tot een nieuwe Piet te komen die beide partijen tevreden stelt.

Opmerkelijk genoeg prijkt het Sinterklaasfeest, inclusief Zwarte Piet, al sinds 2009 op de Belgische inventaris. Om het feest daar conform de beschrijving in stand te houden, wordt in Vlaanderen zelfs een algemene “Basiscursus ‘De Goéde Sint’ voor hulpsinterklazen en Zwarte Pieten” aangeboden. De goede bedoelingen van een dergelijke algemene cursus, betekenen ook in dit geval meer uniformering van het feest met een gecanoniseerde Zwarte Piet.

WIE IS EIGENAAR VAN ERFGOED?

Een ander voorbeeld is Allerzielen. De vereniging De Terebinth, die zich over funeraire cultuur ontfermt, heeft dit gebruik ingediend. Je kunt je daarbij afvragen of een persoonlijke herdenkingspraktijk onder die doelstelling thuishoort. Bovendien, heeft de rooms-katholieke kerk als *Urheber* van het gebruik hier niet meer recht van spreken? Wat is hier de vertegenwoordigende gemeenschap, waarvan de UNESCO stelt dat die representatief voor het gebruik moet zijn? Het strikte idee van UNESCO dat de praktiserende gemeenschap de aanvraag moet indienen, blijkt bij de tot nu toe gedane aanvragen telkens anders geïnterpreteerd te zijn en in de praktijk blijkt het volstrekt willekeurig wie wordt aangemerkt als “eigenaar” van een gebruik. In de dagelijkse praktijk van het leven is het “eigendom” natuurlijk ook moeilijk vast te stellen, maar als een aanspraak op deze wijze wordt vastgelegd, gaat het wringen.

Met een zekere naïviteit betogen sommige aanvragers bepaalde gebruiken te willen beschermen tegen buitenstaanders. Voor de religieuze gebruiken bij de bedevaart van de *Sjaasbergergank* (Valkenburg) stellen de indieners bijvoorbeeld dat rust en beslotenheid bij hun religieuze praktijk belangrijk is en mede de reden vormt voor de aanvraag. Misschien zonder dat ze dat goed beseffen, zal na de plaatsing van de *Gank* op de inventaris het tegenovergestelde het gevolg zijn. Lokale VVV's zullen zulke gebruiken op de inventaris promoten en er zullen juist toeristen op afkomen.

Een probleem dat hiermee samenhangt, is de historische contextualisering van het erfgoed en de pr eromheen. Veelvuldig wordt de geschiedenis van een gebruik in de aanvraag verfraaid en ouder voorgesteld omwille van prestige en mogelijke toeristische en commerciële motieven. Toevallig kon een claim van “oudste processiereus van Europa” worden tegengehouden, toen bleek dat het om een gebruik ging dat pas uit 1949 dateerde. De historische teksten die de aanvragen ondersteunen, getuigen wel vaker van een beperkte zelfkennis en een gebrekkig historisch besef. De informatie over een erfgoedgebruik moet conform UNESCO's uitgangspunt uit de gemeenschap

zelf komen, en er zou daarom weinig beïnvloeding van bovenaf mogen plaatsvinden. Daardoor komen de meest opmerkelijke claims naar buiten – al dan niet gestimuleerd door het enthousiasme van de indieners. Als die claims vervolgens met een door de VIE voorzien officieel UNESCO-stempel als waarheid naar de samenleving worden gepresenteerd, dan is dat minder wenselijk. Dergelijke claims kunnen namelijk worden ingezet voor merchandising, commercie, massatoerisme etc. – allemaal in tegenspraak met de geest van de conventie. Hoewel relativisten graag beweren dat er geen feiten bestaan, dient het debiteren van dergelijke onwaarheden niemands belang, behalve misschien dat van de indiener. Maar omdat naast behoud ook onderwijs en educatie een belangrijk doel van de conventie zijn, moet *fact checking* in de toetsingsprocedure veel serieuzer genomen worden.

TIENDUIZEND TRADITIES

De uitvoering van de conventie rond immaterieel erfgoed is in Nederland tot nu toe een meer dan gebrekkig compromis gebleken, waarbij van een heldere systematiek geen sprake was. Bovendien vindt er – hoe goed bedoeld misschien ook – een ongewenste sturing van bovenaf plaats, in plaats van initiatieven van onderaf te laten ontstaan. De toetsingspraktijk tot nu toe maakt duidelijk dat de voordrachten leiden tot een continue worsteling met de definities en uitgangspunten van de conventie. De tegenspraken die voortvloeien uit de uitvoering van de conventie maken de conventie zelf niet alleen tot een ondeugdelijk instrument, de centrale behoudsdoelstelling realiseert in de praktijk het tegenovergestelde. Het uniformeert immateriële cultuur als erfgoed en het neemt de dynamiek weg, in plaats van de variatie en ontwikkeling in de levende cultuur in stand te houden. De beoogde inbreng van onderaf blijkt in de praktijk vooral een gedelegeerde sturende cultuurpolitiek van bovenaf die onwenselijk is en voortdurend inbreekt in de alledaagse cultuur van de samenleving. En alsof dat niet genoeg is, zijn er nog de toeristische en commerciële neveneffecten van de conventie, waarbij immateriële cultuur wordt aangepast en “aangetast”.

Bovendien zal met de enkele tientallen “elementen” die in de komende jaren langzaam op de inventaris terecht zullen komen nog altijd geen recht worden gedaan aan de brede diversiteit van de immateriële cultuur in Nederland. Als de conventie op deze wijze uitgevoerd blijft worden, kan het nog lang duren voordat die diversiteit is bereikt, met alle tegenstrijdigheden en contraproductiviteit hier genoemd. En dan moet men de gemeenschappen ook nog zo ver krijgen: het valt niet mee om een praktijk op de inventaris te krijgen. Wie iets wil aanbrengen, komt in de officialiseringsmolen terecht en zal zelfs een serieus “borgingsplan” moeten opstellen waarmee hij of zij ervoor zorgt dat het gebruik in de toekomst niet verloren gaat. En dat terwijl er in Nederland eigenlijk niet of nauwelijks bescherming nodig is. Vrijwel alle gebruiken en

praktijken kennen een of meer groepen die ze veelal vrijwillig of als onderdeel van het dagelijks leven vanzelfsprekend in stand houden. Nederland koestert zijn tradities.

Wil je Nederland bewust maken van de variëteit en rijkdom aan culturele praktijken in de samenleving, dan moeten niet enkele willekeurige tradities, het celebratieerfgoed of de gebruiken met de meeste slagkracht worden gehonoreerd. Het is dan beter om te kijken naar de brede verscheidenheid van gebruiken en expressies. Enkele jaren geleden zijn in Nederland zo'n 10.000 "tradities" door de bevolking zelf op een lijst samengebracht. Het ware beter die simpelweg allemaal in één keer, *ex aequo* en zonder borgingsbureaucratie, als begin van een Nederlandse inventaris te bestempelelen. Dat zou veel van de hier genoemde problemen en paradoxen omzeilen. Je zou echter *a contrario* ook kunnen redeneren dat UNESCO evenzeer een onderdeel is van de hedendaagse cultuur en met zijn beleid ook gewoon een factor is in de dynamiek van onze immateriële cultuur. Maar ja, waar gaat het met die initiële doelstellingen dan nog allemaal om?⁵

Noten

- 1 Maxima zei op 27 september 2007 onder meer: "Het thema identiteit houdt heel veel mensen in ons land sterk bezig. Niet alleen in de wetenschap en in politieke kringen, maar overal. Het raakt ons allemaal. Daarom is het goed dat de WRR dit onderwerp heeft uitgediept. Een ingewikkelde klus, want er zitten zo veel dimensies aan. Zo'n zeven jaar geleden begon mijn zoektocht naar de Nederlandse identiteit. Daarbij werd ik geholpen door tal van lieve en wijze deskundigen. Ik had het voorrecht met veel mensen kennis te maken. Heel veel te zien, te horen en te proeven van Nederland. Het was een prachtige en rijke ervaring waarvoor ik enorm dankbaar ben. Maar 'de' Nederlandse identiteit? Nee, die heb ik niet gevonden. (...) Nederland is veel te veelzijdig om in één cliché te vatten. 'De' Nederlander bestaat niet."
- 2 Zie respectievelijk: <http://immaterieelerfgoed.be/> en <http://immaterieelerfgoed.nl/>
- 3 Zie: <http://www.UNESCO.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011>
- 4 De auteur was van september 2012 tot oktober 2013 lid van de nationale Toetsingscommissie Immaterieel Cultureel Erfgoed.
- 5 Dit artikel kwam tot stand in het kader van het onderzoeksproject "Nederlandsheid", uitgevoerd aan het Meertens Instituut in Amsterdam.